

Objavljamo intervju, ki ga je na povabilo beograjskega časopisa Svet dal Vojan Rus za št. 226, 12. dec. 1990. Vprašanja je postavil novinar Aleksandar Gaon.

V: Ali ob upoštevanju politike, ki se vodi do drugih delov države, obstaja nevarnost izolacije Slovenije v okviru obstoječe jugoslovanske skupnosti?

Seveda obstaja določena možnost izolacije vsake republike zaradi napačne predstave, da lahko obstaja vsaka sama zase. Res je, da lahko, to je, lahko si zagotovi košček kruha, celo malo večji kos. Vendar če želimo preseči gospodarsko zaostalost in ohraniti mir na tem področju, potem je nesporno, da moramo urediti medsebojne odnose.

V: V kolikšni meri lahko govorimo o mednarodni pripravljenosti na priznanje suverenosti Slovenije, kot jo predstavlja vlada Demosa?

Tako Slovenija kot tudi druge republike v Jugoslaviji so svojo suverenost oblikovale že v osvobodilni vojni. Mi, Slovenci, smo že v prvih trenutkih vojne izjavili, da hočemo ostati v Jugoslaviji in da ne priznavamo razkosanja države. Svoje osvobodilno gibanje smo gradili povsem sami. To je bilo močno gibanje z lastno vojsko. Pred drugim zasedanjem AVNOJa smo imeli Kočevski zbor, ki je že bil potrdilo samozvesti in samostojnosti slovenskega naroda. Na njem so bile prisotne tudi tuje vojne misije. Tako smo si izborili svojo suverenost, kot si jo je Srbija že pred stoletji. Torej suverenost jugoslovanskih narodov ni nekaj, kar bi bilo uperjeno proti jugoslovanski skupnosti.

Poglejmo, kako razvite in vplivne države gledajo na nas. Te svetujejo republikam in jugoslovanskim narodom, naj ostanejo skupaj in naj bo ta država urejena na demokratičen in racionalen način. Najbolj racionalno bi bilo, da obstane jugoslovanska skupnost, v kateri se bodo upoštevali interesi vseh republik in vseh narodov.

V: Ali se v Sloveniji že razmišlja ali celo ukrepa k reviziji desetletja vladajoče ideologije? Predvsem velja upoštevati vse težave, s katerimi nas je ta ideologija soočila, in dejstvo, da je bila Slovenija v relativno pooblaščenem položaju do drugih glede prometa, izvora, finančnih transakcij, finalne dodelave proizvodov...

Velika napaka dela inteligence, tako v vzhodni Evropi kot pri nas, je ker ne vidi, da obstajata dve ideologiji. Ena je ideologija stalinizma - brežnjevizma, ki je upravičeno doživela popoln polom, druga pa je napredna misel, ki se je začela formirati v Jugoslaviji in v naprednem socializmu po svetu, takoj po spopadu s Stalinom in tudi že prej. Na primer,

elastična, zelo napredna misel pri Kidriču že leta 1948 zahteva razvijanje tržišča v socializmu. Ta ideologija se je izrazila tudi v Dolgoročnem programu ekonomske stabilizacije, že davno pred krizo v vzhodni Evropi. Že tedaj se je govorilo o prehodu na tržno gospodarstvo, o prestrukturiranju proizvodnega procesa, formiranju majhnih produkcijskih enot v privatni lasti. Tako je tekel proces zamenjave stalinistično-brežnjeviistične ideologije z napredno socialistično mislijo, ki je mnogo močnejša, kot se misli. Misel o socialni državi pa je, kot je pokazala praksa, samo element socializma.

Ali pa recimo človekove pravice v Deklaraciji ZN. Tu je v osnovi izražena progresivna socialistična misel. Ne govorimo le o pravici do izražanja in lastnine, temveč tudi o pravici do dela, do razvoja osebnosti, do socialne varnosti. To je zame socialistična ideologija, ki se je ni treba sramovati.

V: Ali se lahko Slovenci in Hrvati otresejo vtisa o hegemoniji srbskega naroda in kaj je potrebno, da bi se to zgodilo? Pri tem moramo upoštevati ne povsem zanemarljivo skupno preteklost..

Gre za dokaj veliko krivico majhnega dela jugoslovanske inteligence. To moramo takoj ločiti od velike večine inteligence, ki je trdo in pošteno delala in ni povzročala preprirov po Jugoslaviji. Vendar pa so skupinice intelektualcev, ki so bile vsa ta leta zelo glasne, ki so same sebe predstavljale za najnaprednejše, celo socialistično orientirane, ki pa so v zadnjih desetletjih krize v Jugoslaviji slabo opravile svoj del nalog. Niso objektivno ocenjevale tistega, kar je bilo pozitivno ali negativno. Ti so v veliki meri krivi za nacionalne spore, s tem da so razpihovali različne nacionalizme. Sedaj pa je, zaradi teh in takšnih pojavov, ustvarjeno vzdušje, v katerem se o svojem narodu govori kot o v celoti dobrem in o vseh drugih kot o slabih, kar pa je daleč pod normami socialističnega pristopa Svetozarja Markovića, Tucovića ali Cankarja, ki so jasno določali kaj je "pri nas" dobro in kaj slabo.

Takšen bi moral biti socialistični duh in samo na takih temeljih se da iti naprej. A tega poštenega duha v skupinah intelektualcev, ki ustvarjajo javno mnenje - enostavno ni. Dokler ne bomo prerasli duha malomeščanske inteligence, ne bo dobro v Jugoslaviji.

V: Slovenija ima objektivne obveznosti do italijanske in madžarske manjšine. V procesu vračanja na zgodovinske pozicije bo pomen teh dveh manjšin zelo povečan (v sferi lastništva, politike, kulture, gospodarstva...), še posebej če se bodo vrnili povojni izgnanci in zahtevali odvzeto lastnino. To lahko spremeni celo način upravljanja s Slovenijo. V tem primeru ne bi bila Slovenija le "suverena dežela" Slovencev, ampak tudi drugih, ki v njej živijo. Čeprav je to le predpostavka, ali o tem v Sloveniji razmišljate?

Ne pripadam stranki sedanje vlade v Sloveniji. Vendar pa je treba reči, da ima sedanja slovenska vlada pravilno stališče do tujcev, ki so imeli lastnino v Sloveniji in ti ne morejo direktno zahtevati svoje imovine, kot jo bodo morda Slovenci. Ta vprašanja se bodo morala reševati drugače, posredno preko njihovih vlad.

V: Ali je za neko skupnost - ne samo slovensko - dobro, da vse funkcije in vsa vodilna delovna mesta zasedajo ljudje ene nacionalnosti? Kakšno reakcijo to lahko izzove pri prišlekih ne- Slovincih, ki se kooptirajo v slovensko družbo kot polnopravni državljani?

V Sloveniji so lahko, tako kot v vseh drugih skupnostih, tudi neupravičeni nacionalizmi. Nekaj drugega pa je politika, ki se je v Sloveniji vodila do ljudi, ki so prišli iz drugih delov države. Redko kje v svetu so prišleki ekonomski imigranti dobili na primer

tolikšen relativni del novih stanovanj. To se kaže v Ljubljani, v Celju, na Jesenicah... Ljudje iz drugih okolij imajo relativno večji del novih stanovanj kot Slovenci. Tudi v več uspešnih področjih slovenskega gospodarstva - česar se niti ne ve - je veliko priseljencev. Recimo v bančništvu delajo otroci iz jugoslovanskih zakonov. To je pri nas zelo stabilna zaposlitev. Tudi v politiki je dosti teh primerov, česar se tudi ne ve. Omenimo tudi področje zdravstva in prosvete. Dosti je ljudi iz drugih republik, ki so tu na vodilnih mestih. Inkorporacija ljudi iz drugih republik je dokaj velika. Meni se je recimo dogajalo, da sem bil v podrejenih položajih do, ne mi zameriti, polpismenih ljudi iz drugih delov države.

V: Kam vodi državotvorno osamosvajanje Slovenije, glede na odnose z drugimi deli Jugoslavije?

Težko je govoriti o smislu državotvornega osamosvajanja. Vse jugoslovanske republike so po sedanjih zvezni ustavi suverene. So že samostojne, kar pa še ne pomeni oddvajanja od Jugoslavije. Vse imajo svojo državnost po Ustavi iz leta 1974. Edina, ki je bila upravičeno nezadovoljna je bila Srbija, ki ni imela državnih prerogativov na vsem svojem ozemlju.

V: V zadnjem času vlada v severozahodnih delih Jugoslavije mnenje, da v "bodoči konfederativni Jugoslaviji nihče ne bo opazil, kaj šele občutil meja, ker bo vsak na svojem". Ali je res tako in ali nas ne bo razdvojenost z novimi "državnimi" mejami naredila še bolj sebične?

Če bi bili razumno sebični, bi vsi sprevideli, da smo drug drugemu zelo potrebni. Konkretno: če vsi želimo, vsi narodi in vsaka republika, povečati dohodek na glavo prebivalca za dva ali trikrat - kar ni posledica egoizma, ampak da bi imeli normalno zdravstvo in šolstvo in da bi lahko investirali v nezaposleno mladino - moramo nujno imeti dvakrat večjo trgovino. Ker pač dva ali trikratni dohodek implicira tudi dva ali trikratno menjavo. A večja menjava se ne ustvarja med razvitimi in nerazvitimi, ampak med razvitimi medsebojno. V tem smislu je najbolje, da Jugoslavija ostane celota. Tudi iz drugih razlogov, če hočemo biti racionalni.

V: Razdvajanje Jugoslavije dejansko povečuje politično ogroženost vsakega posameznega dela. Zgodovinski računi s sosedi, čeprav že dobro razčiščeni, še vedno niso pozabljeni. Ali se v Sloveniji razmišlja o zgodovinskih apetitih posameznikov v Italiji in Avstriji?

Povsem logično je, da bi v razmerah libanonizacije Jugoslavije narasli tudi apetiti sosednjih držav. Zato iskreno, v interesu svoje republike, z ozirom, da je to racionalni interes, vedno opozarjam, da moramo tesno sodelovati in da med nami ne sme prihajati do sporov. Vsi skupaj imamo interes, da branimo svoje meje. Tudi v primeru največjih notranjih sporov moramo svetu dati vedeti, da bi bil napad na katerekoli del napad na celotno Jugoslavijo. Tudi če bi, na žalost, Jugoslavija razpadla, se nihče od nas ne bi smel vključiti v katerokoli vojaško zvezo. Če se tega zavedamo, bodo spremembe, ki se dogajajo, končane v korist vsem v državi.

V: Ali ne mislite, da situacija, ki se sedaj kristalizira v Jugoslaviji, ne slabi "zajedništva"?

Glavno vprašanje ni vprašanje federacije ali konfederacije, temveč je prva naloga, da bi razumeli interese drugih narodov v Jugoslaviji. Vsak bi moral razumeti probleme, ki jih

ima drugi, vrednote, ki jih imajo drugi narodi. Med vsemi zahtevami tako pisane skupnosti mora biti kompromis. Šele potem se lahko pogovarjamo o novih ustavnih sistemih v državi. Med vojno ni bilo skupne uprave v Jugoslaviji pa smo se vendar vsi borili za isto ... V sedanjih predlogih Slovenije in Hrvaške so elementi, kot pravijo nekateri, ne samo konfederacije, ampak tudi šibke federacije. Vendar pa so to izrazi, ki bi se morali nadgrajevati na realne interese vseh republik in odgovarjati razvoju teh interesov. Razprava o teh interesih bi morala teči strpno, brez prisile in vsiljevanja.

V: V italijanskih desničarskih krogih obstaja teza, da po zedinjenju Nemčije prihaja na vrsto zedinjena Italija. Po njihovi logiki sta Istra in Slovensko primorje njihovo ozemlje. Njihovi prebivalci so živeli tam vse od izгона takoj po koncu druge svetovne vojne. Tega ne bi smeli prezreti in zato je logično vprašanje: kako pameten je beg iz Jugoslavije, ki je edini garant teritorialne in politične integritete vsake republike posebej?

Tako zaostrenih nacionalističnih oblik v Evropi za sedaj ni. Ali pa so omejene v zelo ozke kroge. Zagrizeni nacionalisti pa so povsod, tudi v Jugoslaviji. Najboljši odgovor na vse to je, da mi sami ne pripeljemo situacije do neracionalnih, norih spopadov v Jugoslaviji. Tu preži največja nevarnost. Če bi nastali nacionalistični spori pri nas, bi nastopili nacionalistični krogi v tujini, ker bi menili, da je to zadnja dobra prilika za pogreb Jugoslavije. Tu moramo biti zelo pazljivi in varovati jugoslovansko skupnost kot potrebno. Največjo varnost si bomo zagotovili z ureditvijo mednacionalnih sporov in ekonomije. A to je proces, ki traja desetletja. Do stabilne ekonomske situacije rabimo še 30 - 40 let notranjega miru, dela in pameti.

V: Mitterand in Gorbačov sta nedavno v Parizu govorila, da bo bodoča Evropa od Velike Britanije do Urala konfederativna skupnost. Jasno je, da ne more biti federativna, ker gre za države, ki so že dlje časa samostojne. Kaj lahko eventuelne jugoslovanske mikrodržave pričakujejo v taki skupnosti (če jih EGS kot take sprejme)?

Vemo, da EGS vsaj teh deset let ne bo sprejela nikogar iz vzhodne Evrope. To pomeni, da bomo na prostoru vzhodnje, srednje Evrope in Balkana usmerjeni na medsebojno sodelovanje.

Zato nacionalistični spopadi, neglede na to, kje se pojavijo, to situacijo lahko le poslabšajo v odnosu na Zahodno Evropo. Dosedanji spopadi in dezorientacija delčka inteligence slabijo pogajalsko pozicijo vseh Jugoslovancev. S tem se odrekamo ogromnim prispevkom, ki smo jih dali moderni demokratični Evropi v času boja proti nacizmu in stalinizmu, v protiblokovskem boju, v borbi za mir. K mnogim pozitivnim procesom v Evropi smo veliko prispevali, a smo od teh procesov, na nek način, sedaj, izključeni zaradi lastnih napak, ker sami ne spoštujemo tisto, kar smo naredili za naš kontinent in za človeštvo. Celo nasprotno, v zadnjih letih smo se sami odrinili v zapuščeni del Evrope.

V: Moralna bit Jugoslavije - ali lahko o tem danes sploh še govorimo?

Moralni argumenti morajo biti del realnega kompleksa, ki bi nam moral zagotoviti boljšo politično in ekonomsko pozicijo. Prepričan sem, da smo veliko prispevali za mir v Evropi in v svetu. Vendar pa teh moralnih vlog iz preteklosti nismo sposobni revalorizirati, ker jih delčki jugoslovanske inteligence in politike podcenjujejo, se jim odrekajo in ne razlikujejo pozitivnega od negativnega v preteklosti. A kako naj se Jugoslavija valorizira na mednarodnem planu, če se pozitivnega odreka tudi vplivni del inteligence in politike? Kaj storiti, če tu velja prepričanje, da je vse kar smo delali od leta 1941 naprej zgrešeno...

V: Ali lahko demokracija prenese veliko pluralizma? Posebno tistega, v katerem je ogrožen del nacionalne, moralne in ekonomske identitete? V Jugoslaviji so skušnjave take vrste..

Obstajajo pluralizmi, ki zares lahko peljejo k večji demokratični integraciji. Recimo pluralizem na trgu gospodarskih subjektov, ki vse sili, da delajo bolj zase in s tem za celo skupnost. To je pozitiven pluralizem. Pozitiven je tudi pluralizem v smislu svobodnega izražanja mišljenja. Vendar pa je dejstvo, da so na prostoru vzhodne, srednje Evrope in Balkana tudi pluralizmi, ki so nastali iz različnih konzervativnih in birokratskih struktur, ki so se dolgo prikrivale. Sedaj je prisoten tudi pluralizem negativnih sil, neumnega malomeščanstva, surovega nacionalizma, anarhističnega tradicionalizma... Sem za sprejemanje pozitivne tradicije a ne za neumni tradicionalizem, neumni romantizem, neumne izmišljene mite... To se sedaj dogaja v vsch delih Evrope, zlasti v zaostalih delih vzhodne polovice kontinenta. A to dokazuje, da pogoj za pravo demokracijo ni samo večstrankarstvo. Večstrankarstvo seveda lahko obstaja, vendar so glavni pogoji za demokracijo: izobraževanje in obstoj odgovorne in objektivne inteligence, ustvarjanje objektivnega javnega mnenja v množičnih občilih, vzgoja in izobraževanje množic.

V: V kolikšni meri lahko govorimo o povezanosti Slovencev z brati "južno od Sotle" na racionalno vsebinski osnovi in v kolikšni meri o povezanosti kot izhodišču političnih odločitev in medrepubliških koncesij?

Na nacionalni romantiki ne moremo graditi. Najbolj važna je racionalna osnova jugoslovanskega sodelovanja. Mi, jugoslovanski narodi ne moremo oditi iz tega prostora. Kmet gre lahko iz ene v drugo vas, a mi iz Balkana in srednje Evrope nimamo kam. To pomeni, da je racionalno, da uredimo mednacionalne odnose vsaj na nivoju, kakor so urejeni na vasi. Govoreč o bratih, ne pomeni, da je med nami vse idealno, da se stalno objemamo, temveč, da bi morali vzpostaviti minimum normalnih odnosov. Za vse nas so zelo važni tržišče, prometne zveze, obrambna varnost; tu so vplivni tokovi vsch velikih sil. Vse to je zelo jasno. V takšni situaciji so nora kakršnakoli sovraštva in predsodki.

Velik je strah vsch normalnih ljudi v Jugoslaviji. Vsi se boje, kaj se lahko pripeti, boje se krvavih spopadov, tega da, če ne bomo pametni, lahko zgrmimo v prepad. Recimo, da razpadejo vsi ustavni organi v Jugoslaviji. Potem bi prišlo do razpada tudi drugih struktur v državi. Če bi prišlo do razpada v Bosni - in to ni nerealna možnost - bi lahko prišlo do nacionalne in državljanske vojne v celotni Jugoslaviji, hujše kot v Libanonu, ker je pri nas situacija tudi veliko bolj zapletena. Zato menim, da bi morali racionalno gledati na jugoslovanski problem, kar posebej velja za politike in intelektualce. Morali bi dvigniti glas proti norim nacionalizmom, da bi šokirali celoten jugoslovanski prostor. Glas, ki bi na primer preprečil, da bi v BiH recimo prišlo do neke koalicije dveh proti tretjemu. Vse to lahko izzove požar silnih razmer. Vsi v Jugoslaviji bi morali prenehati s poskusi, da bi naredili Bosno bližjo sebi in svoji skupnosti kot kateri drugi.

V: Če smo že mi taki, bo mogoče to prekinil nekdo od zunaj. Jeffery Sachs, kot to sam pravi, meni, da manjka razuma "skrivnostni masi, ki se naziva Jugoslovani in ki nima potrpljenja". Ali je naše sedanje razhajanje posledica odsotnosti potrpljenja ali so kaka važnejša dejstva?

Ni nikakršnih tajnih zgodovinskih elementov, ki bi tajno privedli do težkih nesporazumov in spopadov. Vsi sedanji spori izhajajo iz tega, ker v sto letih na področju

odgovornega javnega mnenja, ki ga mora ustvarjati inteligenca vsake republike, še ni bilo takšne zmede, kot je sedaj. Kot pozitiven primer bom navedel Svetozarja Markovića in njegovo objektivno stališče do nacionalnega vprašanja. To stališče je nastalo iz ljubezni do Srbije in iz kritičnosti do srbske birokracije. Brez takšnih stališč v Jugoslaviji ne moremo ustvariti takšne atmosfere, v kateri bi nastala skupna politična volja za dogovor. Gospodarske reforme pa ne moremo speljati brez političnega konsenza. Niti Sachs ne more poznati zapletenosti vseh faktorjev v Jugoslaviji. Dokler nimamo skupnih osnovnih vrednot za duhovno kontaktiranje, dokler se ne odrečemo sovraštva in predsodkov do drugih, dokler ne nehamo misliti, da je en narod črn in drugi bel - ne moremo naprej.

V: Možno razdvajanje republik bo brez dvoma ustvarilo notranjo krizo nepreglednih razmer. Ali je konfederacija res edini izhod iz današnje jugoslovanske medrepubliške in nacionalne krize?

Razumem, da je srbski narod zaskrbljen za usodo Jugoslavije. Srbi so naseljeni na velikem področju Jugoslavije. V tej skrbi ni nikakršne iracionalnosti. Zato je povsem normalno postaviti vprašanje: kako zagotoviti nemoten obstanek vsakemu večjemu delu srbskega naroda v bodoče? Napačno je začeti z vprašanjem: ali smo za federacijo ali konfederacijo? Ta dva izraza prav ničesar ne jamčita. To je kot prepričanje, za kateri nogometni klub navijaš. Začeti je treba pri resničnih interesih vsakega naroda posebej. Začeti z njihovimi posebnostmi, odprto govoriti o vseh interesih, dogovarjati se o načinu vzdrževanja vezi na bazi teh interesov.

V: Možnosti za skupno življenje se v Jugoslaviji neizprosno zmanjšujejo. V posameznih delih države se zvezni zakoni ne spoštujejo več, ali pa so suspendirani. Če bo šlo tako naprej, kaj bo iz "od Vardarja pa do Triglava"?

Dejstvo je, da se povečujejo težnje k egoističnemu nacionalizmu, ki enostavno ni pameten. Gre za egoizem, ki ne sprevidi, kakšni so realni interesi in kako so prepleteni med jugoslovanskimi narodi. Ne vidi se niti, kako so jugoslovanski narodi premešani med seboj. Ali se da žive organe, ki so povezani med seboj, rezati z nožem?

Če izhajamo iz tega, kaj je realno, je vsakomur jasno, da se je treba potrpežljivo dogovarjati. Ostali bomo na tem prostoru, ne moremo stran, vsi sedimo v istem čolnu. Torej, treba se je dogovarjati med seboj ob spoznanju, da imamo skupne interese, kakor je jasno, da imamo tudi posebne nacionalne interese.

V: Zgodovinsko gledano je ta Jugoslavija tudi dolg do tistih, ki so zanjo dali življenja. Ali je mogoče, da je bilo skoraj dva miliona ljudi v poceni človeški zablodi, ko so dali svoje glave za to, kar se danes razsipa in omalovažuje? Ali bolje rečeno, kakšen je moralni aspekt bodoče razpadle Jugoslavije (če do tega pride)?

Do milijonov padlih se počutim osebno odgovoren. Niso padli zaman. Če bi padli zaman, kot na primer nemški vojaki pod Hitlerjem, bi to lahko rekel. Tako pa ne. Vsi pozitivni rezultati razvoja moderne Evrope, ki se afirmira v Parizu kot pozitiven zaključek boja antifašistične koalicije, je tudi delo tistih borcev in žrtev, ki jih ni več. To kar se sedaj dogaja z Evropo, je priznanje, da je imela antifašistična koalicija prav. Tu je tudi svetovni mir. Jugoslovani so se največ borili proti tistim, ki so svetovni mir najbolj ogrožali - proti fašistom. Zato je današnja zmaga tudi zmaga tistih, ki so padli.

Bili bi slabi realisti in slabi politiki, če ne bi upoštevali tega prispevka. Če stalno govorimo, da je bil naš partizanski boj zabloda - potem se odrečemo zelo pomembnim

političnim argumentom, ki bi jih lahko izkoristili za dosego boljšega položaja v Evropi - in ne da nas, kot sedaj, vsi odrivajo v stran kot najnepomembnejšo državo kontinenta.

V: Hočete reči, da je prispevek padlih enako pomemben za Jugoslovane doma in po svetu...

Absolutno.

V: Spremembe pri nas imajo drugačno dinamiko kot v vzhodni Evropi. To se da delno razložiti s tem, da so dežele realnega socializma v večini enonacionalne ali pa države z eno vero. V kakšni meri ta dva razloga - vera in nacionalnost - zavirata temeljne rešitve v Jugoslaviji?

Po nekaterih stvareh smo, to nam svet priznava, daleč pred državami vzhodne Evrope. Daleč pred njimi smo začeli uvajati trg, čeprav smo bili za trg po svoji zgodovinski osnovi, po ekonomsko-socialni osnovi manj pripravljeni. Češka je bila zgodovinsko bolj razvita od nas, pa smo mi po prehodu na svobodni trg prišli mnogo dlje od nje, ker smo prej začeli.

Napačno je verjeti, da je vprašanje vere dominantno v vzhodni Evropi in v Jugoslaviji. Da so tu veliki problemi, je izraz velike socialne zaostalosti. Da se razumemo: jaz nisem proti veri. Upoštevam, da je vera zelo pomemben avtohtoni del kulture nekega naroda. Če bi pogledali bistvo ver kot takih, recimo odnos pravoslavnih in katolikov, bi hitro ugotovili, da jih povezuje Evangelij. To pa pomeni, da spor ni v zgodovinsko-vrednostnem temelju katolicizma in pravoslavja, temveč v želji, da bi eni dominirali nad drugimi. To pa ni več vera. Če smo res pravi kristjani, se ne bi nikoli spopadali. Razlika med katoliško in pravoslavno vero je minimalna na teološkem področju, zato je jasno, da spor nastaja ob zlorabi vere.

V: Zakaj se jugoslovanstvo, namesto poskusov rehabilitacije, proglašča za neuspeh?

Apatija, ki se je pojavila pri vodilnih delih jugoslovanske in vzhodnoevropske inteligence, je šla od velikega navdušenja za socializem do popolnega zanikanja vsega, kar je socializem zgodovinsko pomenil kot napredno gibanje. Najglasnejši del inteligence v Jugoslaviji se odreka vsega, kar je bilo dobro, to pa vleče za seboj tudi odrekanje od demokratičnega necentralističnega jugoslovanstva. Vse je bilo - tako pravijo - slabo in je zato slabo tudi jugoslovanstvo. Jaz pa iskreno mislim, da je tisto, kar je bilo ustvarjeno v Titovi Jugoslaviji, kljub mnogim napakam, precej vredno. Jugoslavija je silno heterogeno področje, pa so bili tudi brez državnega terorja mednacionalni odnosi precej dobri. Vsi smo gospodarsko napredovali. Sedaj pa vse razpada in to pomeni, da smo padli nižje kot smo bili.

V: Reki Sotla in Kolpa se pogosto omenjata kot meji med različnimi verami, mentalitetami in političnimi ambicijami. Danes se v ta namen omenja tudi Drina. Ali lahko to igro z rekami in njihovimi zgodovinskimi vlogami zamenjamo z neko drugo zgodovinsko in politično logiko?

Srbski kmet, slovenski kmet, hrvaški kmet...se niso nikoli nameravali vojskovati. Vsakdo je bil zainteresiran, da dobro obdela polje, da proda žito. Podobno je tudi z delavci. V biti teh slojev nikoli ni bilo šovinizma in nacionalizma. Tega so ustvarjali ozki vrhovi birokracije in politike, vrhovi preambicioznih intelektualcev. Kolpa, Sotla in Drina so le geografski pojmi, na obeh bregovih žive kristjani in drugi verniki, če že nočejo biti komunisti ali socialisti. Če bi se vsi oprijeli tega, kar trdimo, da je naša kulturna osnova -

krščanstva, Biblije, normalnega življenja - bi prišli do enotnih življenjskih moralnih vrednot.

V: Današnja Evropa je podobna brbotajočemu kotlu. Kaj je usoda našega kontinenta: da bo postal prostor mednarodnega sodelovanja ali mednacionalnih sporov?

Bistveno je: ali bomo skupno duhovno dediščino zahodne in vzhodne Evrope po padcu stalinizma ohranili ali jo bomo zavrgli. Progresivni liberalizem, pozitivno dojetje socializma, socialne države, progresivna obsodba nacionalizma - te vrednote že dolgo žive tako v vzhodni kot v zahodni Evropi. A na vzhodu, tako kot pri nas, kot da so ljudje pozabili na njih in na površje poleg birokracije prihajajo tudi ozko nacionalistični, provincialno-malomeščanski in konzervativni elementi. To je utemeljeno z večstoletno socialno zaostalostjo in tako ta prostor postaja področje akumuliranih modernih zgodovinskih problemov. Če pa gre za napredek, sem zmerni optimist.

V: Ali bi se lahko zgodilo, da bi se razvita Evropa zaradi dramatičnih političnih zmešnjav v vzhodni polovici zaprla pred nerazvitimi? Če ne zaradi drugega, da bi rešila svojo nacionalno in ekonomsko identiteto?

Ta možnost je povsem realna in stalno prisotna. Nastanek ekonomske skupnosti v zahodni Evropi je povsem pozitiven, čeprav vsi vemo, da je včasih do drugih ekonomsko diskriminativna. Določeno zapiranje Evrope v ekonomskem in imigracijskem smislu je precej zanesljivo. Odkrito pravijo, da EGS v naslednjih desetih letih ne bo sprejela nikogar. To pa pomeni, da se bomo pri delu morali prilagoditi takšni Evropi. Toliko bolj je važno, da obvladamo nacionalizme na Balkanu in da sodelujemo.